

Tankar kring smedjan i Slattefors.

Joakim Johansson

I många år har den stått där nu. Inrasad och förfallen och inte mycket för den passerande att ägna en tanke åt. Smedjan vid Slattefors. På sin tid var det en välbehövlig arbetsplats. Idag är det en mossbeväxt ruin av virke och tegel på återtåg in i naturens kretslopp. Byggnadskonsten har alltid intresserat mig och jag bestämde mig för att de kvarvarande resterna av denna smedja skulle få berätta sin historia.

Det var en frostig söndagsförmiddag i december som jag begav mig till Slattefors för att besöka platsen. Jag visste sedan länge att det fallfärdiga huset en gång fungerat som smedja men jag hade aldrig varit uppe på kullen.

Bland ekarna på en berghäll står den. Lämnad åt sitt öde sedan smideshärden släcktes av "Anton smé" i slutet av 1920-talet. Taket som var klätt med spån och tegel är sedan länge inrasat, liksom den norra gavelspetsen med sin fönsterglugg. Endast den södra gaveln mot skogen visar husets ursprungliga höjd. De delvis murkna timmerstockarna i väggarna har en yttre beklädnad av stående rödfärgade bräder. På husets knutar har satts grövre plankor som tjärats svarta.

Huset är delat på mitten med en mellanvägg av enkla bräder, för att skilja smedjedelen från vad som troligtvis var en snickarbod. På gaveln som vetter mot vägen, nedanför kullen, finns dörrhålet in till smedjedelen. Den enkla dörren som ligger på marken har sitt gamla lås kvar, men vem har nyckeln, tänker jag när jag studerar bråten innanför dörren.

Smedjedelen är fylld med tegel från det inrasade taket. Smideshärden med sin skorsten är nedslagen och endast en stor hög av tegel berättar var den en gång stod. Under den inrasade gavelspetsen och taket ligger ett par järnskodda vagnshjul av trä och en sprucken bykgryta av gjutjärn. På långsidan mot skogen finns ett fönsterhåll med en lång arbetsbänk innanför. Under den murkna arbetsbänken ligger på ett hyllplan, några få rostiga skär till harvar och slåttermaskiner.

Ett par elledningar som hänger över väggen berättar att smedjan fick elektricitet indragen, möjligtvis till en fläkt vid ässjan. Utanför huset ligger ett krökt luftrör som nog suttit vid inblåset till ässjan.

Landeryds samhälle – en fundering

Joakim Johansson

Det finns väl knappast någon som inte stått inför ett val där ett av två alternativ måste uteslutas. När man väl valt det ena har tankarna ändå ibland gått till hur det kunde ha blivit om man valt det andra.

När Egnahemsföreningen i Motala kring sekelskiftet 1900 letade mark kring Linköping där egnahemsområden kunde byggas och utvecklas stod man inför ett val mellan att inköpa Ekholmen gård i Landeryd eller Kallerstad gård i S:t Lars socken. Valet föll ju på Ekholmen och med sin vackra natur längs Stångån är det inte svårt att förstå, men tänk om det inte hade blivit så! Tänk om de valt tvärtom och inköpt Kallerstad istället. Då hade nog trakterna sett helt annorlunda ut.

Som det går att läsa i hembygdsföreningens senaste bok växte Hjulsbro samhälle upp kring den spikfabrik som startades upp på en del av egnahemsmarken. Utan egnahem i Ekholmen, hade det inte blivit någon fabrik och inget samhälle. Ekholmen hade i sakta mak fortsatt sin tysta landsbygdsutveckling.

Börjar man istället fundera på var ett samhälle hade störst chans att växa upp inom Landeryd så ligger kyrkbyn närmast i tankarna. Området hade fördel med bygdens första och enda lanthandel startad i Hamra av Handlaren J. F. Nilsson år 1889. Tio år senare tog C. A. Carlsson över verksamheten och fortsatte till 1911. Han var utan konkurrens till 1904 då en lanthandel startades i egnahemmet Önskehem i Hjulsbro. Hade inte den tillkommit hade kanske handeln fortsatt ett bra tag till i Hamra. År 1911 startade istället Carl Johan och Emilie Carlsson lanthandel i ett uthus vid Sandbacken i utkanten av kyrkbyn.

Kanske hade Landeryd med sin lanthandel blivit ett mindre samhälle, så som vi ser Askeby och Bankekind eller liknande.

Jan Janzon, fånge från Finland

Joakim Johansson

När jag för några år sedan gjorde en boendeförteckning över torpet Nysäter vid Harvestad stötte jag på namnet Jan Janzon i husförhörlängden (hfl). Det som gjorde att jag stannade till vid hans namn var en anmärkning som prästen i Landeryd för den tiden, Johan Wallman, hade gjort. Det stod att Janzon var född 1781 i Finland och hade kommit "som fånge hit 1808".

Vem var då denne "finske fånge" som kommit till Landeryd?

Och vad var anledningen till att som "fånge" komma från det svenska Finland till att bli en "fri" man i Landeryd. Bröt han möjligtvis på finlands-svenska? Ja, sanningen får vi nog aldrig veta. Vi vet bara vad som hände i Finland vid den tiden.

Den ryske tsaren, som utkämpat krig mot Frankrike, hade år 1807 slutit fred med Napoleon. Ryssarna blev då en potentiell fiende till Sverige. 1808 gick de till anfall i Finland som då tillhörde Sverige och våren 1809 var hela Finland ockuperat och ryssarna stod vid Umeå.

Tillbaka till Landeryd igen så kan vi bara följa Janzons fortsatta leverne som en fri, men förvisso "anmärkt" man. I Landeryd hittar vi honom för första gången i vigsel-längden då han den 18 september 1814, 33 år gammal, ingått äktenskap med 27-åriga Brita Stina Nilsson. De var då dräng och piga vid Harvestad gård. Hon hade kommit 1813 från Vist, men var Janzon kommit ifrån år 1811 är okänt.

De flyttade efter giftermålet till Sviestad. Anledningen till giftermålet var troligtvis att Brita Stina var med barn för redan den 27 december föddes dottern Maria Sofia, men hon dog 17 dagar senare, orsaken antecknade prästen enbart som "olyckshändelse".

År 1815 flyttade makarna tillbaka till Harvestads ägor och in i torpet Nysäter. Torpet Nysäter ligger än idag längst in i Harvestads skog vid Landeryds sockens västra gräns. De skrevs som boende i "tillhus" vid Nysäter, vilket betydde att bo hos någon ungefär som hyresgäst. Torparen i Nysäter var jämngammal med Janzon och hette Anders Andersson. Torparhustrun som var tre år äldre hette Lena Larsdotter. Hon hade två barn från ett tidigare äktenskap, 11 och 4 år gamla, som också bodde i denna 1700-tals stuga.

Ett år senare flyttade torparfamiljen Andersson och tydligen var Janzon så pass fri att han kunde bli den nye torparen i Nysäter. Konstigt nog, för prästen skrev nu "rymling fr. Finland". Var han desertör måntro?!

Den 9 oktober 1816 föddes sonen Johannes i Nysäter, och med den lille pojken flyttade de redan 1817 till gården Ekholmens ägor. Där bodde de tillsammans med en annan familj i ryttaretorpet Ekelund som låg mitt i nuvarande Hjulbro, nedanför daghemmet i Kälkvägen slut.

Den samma år nytillsatta prästen Wallenberg antecknade Janzon som gift dräng med den nu kända anteckningen "som fånge fr. Finland".

Den 9 april 1819 föddes dottern, Lovisa Christina, men även detta andra flickebarn dog bara fyra månader gammal, av svullnad. Den 20 september 1820 föddes andra sonen Carl Gustaf.

År 1821 flyttade familjen igen, och då till Ekholmens torp Nybygget som låg på kullen ovanför nutidens mataffär i Hjulsbro. Förutom att Janzon antecknades som "oxdräng" skrevs även hans namn annorlunda, hädanefter var det Jan Janze. Förändringen berodde kanske på någon dialektal förenkling av Janzon, men var det han själv som ville byta sitt namn eller var det Landeryds nyutnämnde präst Arehn som hittade på namnet. Ingen vet. I vilket fall så missade inte heller denne präst att anteckna Janzes ursprung, "Född uti: Ryssland el. Finland enl. uppgift". Varför denna tvetydiga

notering? Möjligtvis hade prästen Arehn missuppfattat uppgifterna, eller så visste Janze inte själv var han kom ifrån.

Den 15 september 1825 föddes dottern Maja Sofia i Nybygget. Familjen bestod då av fem personer.

Åren därefter skrivs att Janze hitkom från "Ryssland 1808". Antingen berodde det på alla de år som gått, att informationen var annorlunda, eller så hade Janze kommit ihåg nya uppgifter om sitt ursprung. Prästen gör en särskild anteckning om att familjen flyttat från torpet Nybygget 1828 och då bodde vid gården Ekholmen, de var även "utfattige". Fattigdomen till trots så föddes dottern Carolina den 18 augusti 1829.

I hfl 1836 antecknar den nye prästen Laurenius att familjen bott vid Ekholmen, men "Får ej skrivas här för år 1836". De skrivs då "på socknen", det vill säga de var utan fast bostad och gick från hus till hus för att få natthärbärge.

Familjen flyttar runt i bygden utan stadig hemvist. Vartefter barnen blir tillräckligt gamla lämnar de föräldrarna och blir dräng eller piga vid olika gårdar. Under 1840-talet var makarna fattighjon och skrevs fortfarande "på socknen". Namnet skrivs då återigen med en förändring till Johan Janze. Av barnen var det endast yngsta dottern Carolina som bodde kvar hos föräldrarna. Hon antecknades som "ofärdig". Dåtidens beteckning för funktionshindrad eller förståndshandikappad i dagens ordval.

Den 17 april 1847 dog Johan Janze 66 år gammal, av bröstfeber fortfarande utan stadig hemvist men vid tillfället bosatt i Nybro, Änkan Brita Stina och dottern Carolina fick möjlighet att flytta till fattigstugan vid kyrkan 1848. 77-åriga Brita Stina dog där 1864 och Carolina dog året efter.

Övriga familjemedlemmar levde vidare på skilda håll, men Jan Janzons egentliga historia klarnar inte någonstans, den försvann med honom någonstans i Landeryd för 158 år sedan

**I en idéell förening är all hjälp välkommen!
Skulle du kunna hjälpa till i Hembygdsparken
eller vid våra arrangemang?
Ring ordföranden (telefonnummer på baksidan)**